
РОЗДІЛ 12. ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

УДК 342.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2021.04.68>

КОНЦЕПТ ПРИРОДНОСТІ (СРОДНОСТІ) ПРАВА В КОНТЕКСТІ УНІВЕРСАЛЬНО-ІСТОРИЧНОЇ ПАРАДИГМИ

Манжура В.І.,

кандидат філософських наук, доцент,

доцент кафедри права та публічного управління

Запорізького інституту економіки та інформаційних технологій

<https://orcid.org/0000-0003-2044-3784>

Манжура В.І. Концепт природності (сродності) права в контексті універсально-історичної парадигми.

Проблема пошуку теоретичного консенсусу юснатуралістичних теоретико-правових позицій, яка завжди була актуальною, сьогодні стає однією з найнагальніших, і основні надії з її вирішенням традиційно пов'язуються з філософією права. У статті автором сформульована наступна теза: ступінь розвиненості людської природи, яка є безпосереднім витокком природних прав людини і похідних від цих прав правових систем, прямо залежить від об'єму та рівня культурного розвитку як процесу культивування людиною в самій собі своїх родових сутнісних сил.

Під об'ємом культурного розвитку автор пропонує розуміти накопичену масу успадкованих і культивованих певною (локальною або глобальною) людською спільнотою культурних досягнень, які разом з наявними природними умовами становлять природну основу необхідно заданої історичної форми способу спільного родового життя людей, що складають такі спільноти відповідно до досягнутого ними рівня культурного, родового розвитку. Під рівнем культурного розвитку автор пропонує розуміти відношення між даною людською спільнотою як суб'єктом природоперетворюючої практики, що спирається на наявний в її розпорядженні об'єм культурного розвитку, і природним довкіллям як об'єктом такої природоперетворюючої практики, котре (відношення) у діалектико-матеріалістичній історіософській традиції називається рівнем розвитку продуктивних сил суспільства.

Антропокультурним виміром своєрідного «золотого перетину», утвореного співвідношенням двох відношень - рівня культурного розвитку (як відношенням між наявним об'ємом родового розвитку конкретної людської спільноти і «першою» природою) і набором модифікацій (або класів) людських типів як носіїв певних фрагментів своєї родової сутності буде історичний тип соціальності, котрий в рамках пропонованого автором підходу буде нічим іншим як способом розподілу між людьми історично накопиченого об'єму їх родового розвитку.

Природнім носієм природності як самих суспільних відносин, так і правових механізмів їх регулювання є певний людський тип, пріоритет соціальної волі якого щодо соціальних воль інших людських типів є необхідною передумовою максимізації темпів культурного розвитку даної спільноти. Природнім (або сродним) завжди буде той тип законності, яким гарантується пріоритет соціальної волі того з людських типів, гарантованість соціального домінування якого забезпечує висхідний розвиток суспільства.

Ключові слова: концепт сродності, природні права людини, природній носій природності, антропокультурний вимір.

Manzhura V.I. The concept of naturalness (affinity) of law in the context of universal-historical paradigm.

The problem of finding a theoretical consensus of jusnaturalist theoretical and legal positions, which has always been relevant, is now becoming one of the most pressing, and the main hopes for its solution are traditionally associated with the philosophy of law. In the article the author formulates the following thesis: the degree of development of human nature, which is a direct source of natural human rights and legal systems derived from these rights, directly depends on the volume and level of cultural development as a process of cultivating one's own ancestral strength.

The author proposes to understand the accumulated mass of cultural achievements inherited and cultivated by a certain (local or global) human community, which together with the existing natural conditions form the natural basis of the necessary historical form of common way of life the level of cultural and tribal development achieved by them.

Under the level of cultural development, the author proposes to understand the relationship between a given human community as a subject of nature-transforming practice, based on the available volume of cultural development, and the natural environment as an object of such nature-transforming practice. materialist historiosophical tradition is called the level of development of the productive forces of society.

Anthropocultural dimension of a kind of "golden section", formed by the ratio of two relations - the level of cultural development (as the ratio between the existing volume of ancestral development of a particular human community and "first" nature) and a set of modifications (or classes) of human types as carriers of certain fragments essence will be a historical type of sociality, which in the framework of the approach proposed by the author will be nothing more than a way to distribute among people the historically accumulated volume of their ancestral development.

The natural carrier of the naturalness of both social relations and the legal mechanisms of their regulation is a certain human type, the priority of social will over the social will of other human types is a necessary prerequisite for maximizing the pace of cultural development of the community. Natural (or related) will always be the type of legality that guarantees the priority of the social will of the human type, the guarantee of social dominance which ensures the ascending development of society.

Key words: concept of kinship, natural human rights, natural carrier of naturalness, anthropocultural dimension.

Постановка проблеми. Загальновідомо, що у філософсько-правовій науці головна лінія розмежування між основними її парадигмами проходить по лінії «позитивне право» – «природне право». Але це зовсім не означає, що юснатуралістична парадигма є абсолютно гомогенною в концептуальному відношенні. Єдине, що об'єднує всі без виключення юснатуралістичні філософські концепції, - це їх претензія на спроможність знайти свою, не схожу на інші абсолютну «точку відліку» для визначення ступені неприйнятності чи прийнятності конкретних правових систем і теоретико-правових позицій з точки зору їхньої об'єктивності, - і перш за все незалежності від суто суб'єктивних прагматичних міркувань суб'єктів правотворення чи правозастосування. І такою «точкою відліку» завжди є специфічна для кожної з юснатуралістичних теорій концептуалізація центрального для них усіх поняття природності.

Цікаво, що в деяких випадках пропонуване розуміння «природності» права, розглянуте з точки зору його джерела, ніяк не відповідає критерію об'єктивності, оскільки базується на суто релятивістичних (морально-правових або релігійно-правових), ідеологічних за своєю природою засадах. Зрозуміло, що існуюче розмаїття можливих релігійно-конфесійних та морально-етичних позицій унеможлиблює досягнення бажаного теоретичного консенсусу через догматичну негнучкість релігійних ідеологій і освячену віками історії узвичаєність моральних уявлень. Тому проблема пошуку теоретичного консенсусу юснатуралістичних теоретико-правових позицій, яка завжди була актуальною, сьогодні, в умовах гарячкового пошуку сучасною цивілізацією шляхів у можливе майбутнє, стає однією з найнагальніших, і основні надії з її вирішенням традиційно пов'язуються з філософією права, на яку покладається і відповідальність за вирішення зазначеної проблеми. Однак на сьогоднішній день до інтелектуального арсеналу юснатуралістичної теоретико-правової науки можна включити ще один високоєвристичний інтелектуальних ресурс, який в англійській літературі фіксується термінами «Cosmic Evolution» (космічна еволюція) або «Big History» (універсальна, або велика історія), в німецькомовній – «Weltallgeschichte» (історія Всесвіту), в іспаномовній – «Mega-historia» (Мегаісторія).

Стан опрацювання проблематики. Оскільки філософія права є факультативною філософською дисципліною, цілком правомірним видається потрактовування змісту її ключових понять, зокрема, й концепту «природність» у контексті загальнофілософської парадигми, яка досліджує світ з позиції всезагального зв'язку та всезагального розвитку.

До такого ж підходу у розумінні феномену природності філософію права підштовхує розвиток системи сучасних наук у напрямку інтеграції окремих природничо-наукових та соціогуманітарних дисциплін («наук про природу» та «наук про культуру», в термінах Віндельбарнда-Ріккертта) у цілісну «мегануку». Це виявляється в оформленні нової постнекласичної історичної дисципліни, яка ще не має загальновизнаної назви і позначається або як «велика історія» або як «універсальна історія» (концептуально відмінна від шпенглерівсько-тейлорівського розуміння цього «історіософського» терміну), що вже біля двох десятиліть де-факто є академічної дисципліною і широко викладається у світі не лише у вищій, а й у середній школі. Вікіпедія презентує «Велику історію» як «нову наукову дисципліною, яка вивчає історію від Великого вибуху до теперішньої, яка розглядає довгі проміжки часу

з використанням міждисциплінарного підходу, поєднуючи в основі багато дисциплін від наукових до гуманітарних, і розглядає існування людини в контексті цієї широкої картини». Отже сучасне природознавство перетворюється з емпіричної по суті системи теоретичних наук про Природу у її даності в теоретичну меганауку про Природу в її необхідності.

Наскільки нам відомо, вітчизняна юснатуралістична філософія права ще не включила цей новітній інтелектуальний ресурс до арсеналу засобів обґрунтування природності природного права включно з природними правами людини. Цю нововиниклу наукову дисципліну сучасні системні дослідники, такі як Каделл Ласт (Cadell Last), схильні вважати не лише ґрунтовним викладом того, що відбулося в минулому нашого Всесвіту, включно зі Світом людей, а й «великими історичними підвалинами глибоких спекуляцій майбутнього» (Big Historical Foundations for Deep Future Speculations).

Цікаво, що європейська філософія у своїх ґрунтовних розвідках, таких як чотиритомний «Європейський словник філософій», підготовлений авторським колективом під керівництвом Барбари Кассен (нар. 1947) - відомої французької філософині, філологині, перекладачки, членкині Французької академії з 2018 р., (нещодавно перекладеного українською) – не фіксує цього загальнонаукового тренду.

У 2-му томі згаданого дослідження ми знаходимо ґрунтовно викладену Бертраном Біношем (у перекладі Віталія Артюха) багатомовну історію концепту «універсальна історія» (лат. *historia universalis*; англ. *World history, general history, universal history*; нім. *Universalhistorie, Weltgeschichte, Universalgeschichte, Welthistorie, allgemeine (Welt) Geschichte*; фр. *Histoire universelle, histoire générale, histoire mondiale*) [1, с. 293-295]. Але у бібліографічному списку до цієї словникової статті, доведеному до 2000 р., відсутні праці авторів, які на той момент вже майже півстоліття розробляли концепт «універсальної (великої) історії», - таких як австро-американський астрофізик і футуролог Еріх Янч (Erich Jantsch, 1929-1980), британсько-американський історик Девід Крістіан (David Christian, нар. 1946), - один з співзасновників, спільно з Вільямом Генрі Гейтсом III, більш відомим як Білл Гейтс (нар. 1955) міждисциплінарного проєкту «The Big History Project», створеного з метою розробки цілісного курсу історії космосу, Землі, життя і людства і викладання його в усьому світі, - та інших.

Якщо підійти до концептуалізації поняття природності у теоретико-правовому дискурсі з позицій реалізованого в зазначеному проєкті універсально-історичного підходу, ми виявимо в його основі ті ж самі принципи всезагального зв'язку і всезагального розвитку, які вже давно і наполегливо обґрунтовує притаманними їй засобами діалектично-філософська парадигма.

Отже, **метою статті** є визначення концепту природності (сродності) у сучасному філософсько-правовому дискурсі шляхом застосування методологічних засад загальнофілософської парадигми, яка досліджує світ з позиції всезагального зв'язку та всезагального розвитку.

Виклад основного матеріалу. В оптиці теоретичного бачення з позицій сповідуваного автором цих рядків антропосоціокультурного підходу [2] людина постає як перш за все природна істота, котра для задоволення свої природних потреб культивує штучне середовище свого видового існування, так звану «другу природу», яка зазвичай називається культурою, використовуючи для цього природні ресурси, приводячи у взаємодію природні предмети, природні речовини і природні сили, які взаємодіють між собою і взаємозмінюються відповідно до власних природних властивостей і за невблаганними природними законами. Звичайно, до певних меж розрізнення «природи» і «культури» є необхідним через існування певної «модальної відмінності між природністю і штучністю» [3, с. 16], але ж у культурі нема нічного такого, що можна було б назвати не-природним, або над-природним. Та чи значить це, що штучні предмети або явища, створені людиною неминуче будуть природними, дружніми до природи? На жаль, ні... І тому «значимим є пошук грані переходу природності в протиприродність» [4, с. 185]. Те ж саме можна сказати і про природу людини, яка у своїй історичній даності, розгортаючись за логікою власної необхідності, не завжди буде виявляти те, що називають людяністю, і що тільки й може вважатися справжнім виявом її розвинутої сутності.

Єдину тезу, яку автор збирається обстоювати у цій публікації з точки зору заявленого підходу, можна сформулювати у такий спосіб: ступінь розвиненості людської природи, яка є безпосереднім витокom природних прав людини і похідних від цих прав правових систем, прямо залежить від об'єму та рівня культурного розвитку як процесу культивування людиною в самій собі своїх родових сутнісних сил.

Під об'ємом культурного розвитку ми пропонуємо розуміти накопичену масу успадкованих і культивованих певною (локальною або глобальною) людською спільнотою культурних досягнень, які разом з наявними природними умовами становлять природну («природно-історичну» в термінології К. Маркса, або «сродну», говорячи словами Г. С. Сковороди) основу необхідно заданої історичної форми способу спільного родового життя людей, що складають такі спільноти відповідно до досягнутого ними рівня культурного, родового розвитку.

Під рівнем культурного розвитку ми пропонуємо розуміти відношення між даною людською спільнотою як суб'єктом природоперетворюючої практики, що спирається на наявний в її розпорядженні

об'єм культурного розвитку, і природним довкіллям як об'єктом такої природоперетворюючої практики, котре (відношення) у діалектико-матеріалістичній історіософській традиції називається рівнем розвитку продуктивних сил суспільства.

Антропокультурним виміром своєрідного «золотого перетину», утвореного співвідношенням двох відношень - рівня культурного розвитку (як відношенням між наявним об'ємом родового розвитку конкретної людської спільноти і «першою» природою) і набором модифікацій (або класів) людських типів як носіїв певних фрагментів своєї родової сутності (як історично заданим відношенням між людським індивідом і людським родом) буде історичний тип соціальності, котрий в рамках пропонованого нами підходу буде нічим іншим як способом розподілу між людьми історично накопиченого об'єму їх родового розвитку.

Щоб докладніше з'ясувати, як пов'язані між собою антропокультурний, соціокультурний та соціо-антропний виміри антропосоціокультурної тотальності як природнього процесу практичного існування культурних людських спільнот у конкретному природному середовищі, вдамося до концептуального моделювання основних етапів людської історії в заданій нами системі координат.

Скажімо, економічні відносини виробництва, розподілу між людьми та споживання ними маси суспільно вироблених засобів існування у повній відповідності до об'єму і рівня розвитку культури (перш за все культивування штучного середовища природнього для видового існування людських істот) складаються або як природні, «сродні» (необхідні), або ж протиприродні, «несродні» (такі, що суперечать необхідності).

Візьмемо для прикладу будь-яку з людських спільнот, рівень розвитку культури (перш за все продуктивності суспільної праці) яких ледь-ледь забезпечує кожного з її членів засобами існування на рівні фізіологічного мінімуму. Очевидно, що будь-яка спроба будь-кого з членів такої спільноти однімати частину засобів існування у інших її членів за умов поширення й узвичаєння такої практики з часом неминуче призведе до загибелі певної частини (або й усієї) спільноти. Саме таким чином протиприродні форми суспільної практики «відбираються» у процесі природно-історичного добору як різновиду відкритого Дарвіном природного добору. Ось чому в розглянутому випадку природною буде економічна рівність, а природним домінуючим типом людини буде комунітарна людина, цінності якої з часом необхідно стають загально визнаними у тих спільнотах, які не вдаються, або ж відмовляються від практикування протиприродних суспільних відносин і через це існують крізь час, тобто мають майбутнє, або подальшу історію.

Коли ж досягнутий унаслідок доданого креаторами об'єму культурного розвитку рівень продуктивності суспільної праці вже дозволяє за фізіологічно допустимий об'єм певної трудової активності виробляти такий об'єм засобів існування, який в економічній науці називається повним продуктом, що перевершує фізіологічну міру споживання безпосереднього виробника на відмінну від нуля величину, яка в економічній науці називається додатковим продуктом. Тепер ту частину виробленого безпосереднім виробником продукту, яку ми назвали додатковим продуктом, вже можна в нього вилучити без загрози для його життя. Зрозуміло, що відчужений додатковий продукт можна використати у різний спосіб, - або вивільнити для суб'єкта такого економічного відчуження вільний час для розваг та надкомфорту, або ж для здійснення певної творчої діяльності задля подальшого збільшення об'єму і підвищення рівня культурного розвитку. За цього рівня розвитку культури стає можливою спеціалізація у творчих види діяльності все зростаючої частини людських спільнот, яка з часом необхідно призведе до прискореного накопичення нових культурних досягнень, нарощування об'єму і підвищення рівня розвитку культури. У цьому випадку природною, необхідною буде економічна нерівність, а природньо домінуючим типом людини стає економічна людина.

За певного рівня розвитку культури певні людські типи стають природними (або сродними) для даного рівня культурного розвитку суб'єктами соціальної творчості, прерогатива соціогенеративної суб'єктності яких на цивілізаційному етапі історії фіксуються і захищається правовими нормами. Звідси - поява права пріоритету інтересів певного людського типу (який утворює соціокультурний субстрат певного соціального класу) по відношенню до інтересів інших людських типів. Отже, природнім носієм природності як самих суспільних відносин, так і правових механізмів їх регулювання є певний людський тип, пріоритет соціальної волі якого щодо соціальних воль інших людських типів, презентованих у даному типі соціальності, є необхідною передумовою максимізації темпів культурного розвитку даної спільноти. Природнім (або сродним) завжди буде той тип законності, яким гарантується пріоритет соціальної волі того з людських типів, гарантованість соціального (для цивілізаційної доби - політичного) домінування якого забезпечує висхідний розвиток суспільства: на цивілізаційному етапі історії це економічна людина, історичними різновидами якої є постаті рабовласника, феодала-землевласника і власника капіталу. Природньо, що на цивілізаційному етапі людської історії в центрі правового регулювання будуть відносини власності, а приватна власність буде проголошена священною й недоторканою.

Висновки. Таким чином, ми слідом за А. П. Назаретяном можемо дійти висновку, що «соціальний прогрес» людства (як і зумовлені ним зміни уявлень про природність (сродність) і легітимність існуючих відносин об'єктності/суб'єктності в соціогенеративній сфері культури) постає «низкою успішних адаптацій до наслідків власної активності» [5, с. 18].

Якщо ж з переходом від модерну до постмодерну (Тупікова) і від цивілізації до «постцивілізації» [6] (або «посткапіталізму» [7]) відносини економічної рівності знову стануть передумовою гранично досяжних темпів культурного розвитку, які будуть умовою виживання людського роду, то знову (у неможливості чого був переконаний ідеолог людської нерівності Аристотель, котрий був певен, що ткацькі верстати ніколи не зможуть самі ткати тканини, плектри – грати на кіфарі, а будівельні машини - будувати храми [8. С. 382]) економічна рівність стане природнім типом суспільних відносин, санкціонованих і захищених законом. І тоді на зміну економічній людині у якості природньо домінуючого людського типу прийде людина соцієтальна, що докорінно змінить правовий ландшафт сучасної цивілізації. Достатньо уважно вивчити матеріали т.зв. «Давоських форумів» за останнє десятиліття, щоб побачити, як саме соцієтальні (а не суто економічні) параметри сучасних людських суспільств поступово стають пріоритетними для сучасної світової інтелектуальної, політичної і підприємницької еліти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Європейський словник філософій: Лексикон неперекладностей. Пер. з фр. Том другий. К.: Дух і літера, 2011. 488 с.
2. Манжура В. И. Антопосоциокультурная тотальность (АСК) – поверхность и глубина. Грани, 2006. №3. С. 62-68.
3. Вальденфельс Б. Міркування щодо генеалогії культури. Філософська думка, 2009. № 1. С. 13-26.
4. Трынкин В. Полномочия права. Издание второе. Германия: «LAP LAMBERT Academic Publishing», 2016. 559 с.
5. Назаретян А. П. Универсальная (Большая) история: версии и подходы. Историческая психология и социология истории, 2008. №2. С. 5-24.
6. Тупікова С. В. Трансформация труда и социально-трудовых отношений - модерн vs постмодерн. Вісник ХНУ ім. Каразіна. Вип. 35. 2015. С. 14-17
7. Лоскутов Ю. В. О месте формаций и цивилизаций в человеческой истории. Вестник Пермского университета, 2001. Вып. 1. С. 5-11.
8. Мейсон, Пол. Посткапитализм: путеводитель по нашему будущему. М.: Ад Маргинем Пресс, 2016. 416 с.
9. Аристотель. Политика. Аристотель. Сочинения: В 4 т. Т. 4. М.: Мысль, 1983. С. 376–644.